

Označování let. Letopočty

Označování let

1) Léta konzulská

V řeckých městských republikách se označovalo podle let nejvyšších úředníků a Římané tento způsob přejali v podobě počítání podle konzulů. Počítání podle let konzulátu se udrželo až do středověku. Od 4. stol. n. l. docházelo k přerušení řady konzulů, a tak bylo vytvořeno náhradní datování *post consulatum* se jménem posledního konzula. Proto se takto mohlo počítat dál i poté, co přestala volba konzulů, což bylo ostatně nařízeno ediktem císaře Justiniána (r. 537). Posledním konzulem na území západořímské říše byl r. 534 Decius Paulinus Junior, ve východořímské říši to byl Flavius Basilius Junior r. 541. Podle let *post consulatum* se datovaly i starší papežské listiny. V císařských listinách se počítání podle let konzulátu opět objevuje za Karla Velikého, který přijal hodnost konzula.

2) Léta panování a úřadování

Podle vzoru let konzulských zavedl císař Justinián r. 537 v datování léta panování. Tento způsob se rozšířil v těch částech Itálie, které podléhaly byzantskému vlivu, a stal se vzorem pro podobné datování podle let panování jiných panovníků a hodnostářů. Léta panování byzantských císařů se vyskytují i v datovacích formulích papežských listin z let 540-772. V listinách panovníků několika říší se vyskytují všechny tyto údaje. Papežové začínají datovat podle let svého úřadování (pontifikátu) za Hadriána I. od r. 781.

Při převádění je nutné znát epochu let = den, od kterého se počítá.

Papežové počítali dobu pontifikátu ode dne posvěcení nebo od korunování, od XIV. stol. někdy počítali ode dne volby: pak ale označují léta přídavkem *creacionis sue*.

Císařové počítali nejprve ode dne nástupu, pak ode dne volby. (Zvláštní datování užíval Karel IV., který byl korunován na císaře 5. 4. 1355, což byla velikonoční neděle. Číslo roku své vlády zvyšoval vždy na Velikonoce.)

Letopočty (éry)

Pro zachycení událostí v delším časovém horizontu nestačily popsání způsoby počítání let, ale byly užívány letopočty (éry).

Letopočet – nepřetržitá řada let počítaných od jisté význačné události. Den, kdy k této události došlo – epocha éry.

Tento způsob počítání se užíval už v antickém období – počítání podle olympiád a od založení Říma

1) Olympiády: čtyřletý kruh počítaný podle olympijských her. Hry se konávaly v době úplňku po letním slunovratu. Epochou olympiád – letní slunovrat r. 776 př. n. l., počítá se od 1. července. Ve 4. stol. olympiády zanikly, ale tento počet nadále zůstává ve velikonočních tabulkách a s datováním podle olympiád se setkáváme v datovacích formulích listin ve Francii i v 11. stol. a v Německu až do 12. stol.

2) Léta od založení Říma (*anni Urbis conditae*): počítalo se podle Varronovy éry s epochou 21. dubna 753 př. n. l., někdy užívána éra kapitolská s epochou 21. dubna 752 př. n. l. Tento způsob byl užíván zejména u kronikářů raného středověku, později u osob, které si zakládaly na svém klasickém vzdělání.

3) Éra Diokleciánova (*anni Diocletiani, aera martyrum*): epocha 29. srpna 284. Křesťané podle ní datují až do zavedení křesťanského letopočtu.

4) Španělská éra (*aera Hispanica*): epocha 1. ledna 38 př. n. l. Užívána na iberském poloostrově (v Portugalsku až do 15. stol.).

Pro převod událostí do minulosti používali kronikáři letopočet od stvoření světa (*anni ab origine mundi, anni a creatione mundi*). Nejrozšířenější byly 4 způsoby.

- a) křesťanský letopočet od stvoření světa – epocha: 1. ledna 5502 př. n. l.
- b) alexandrijský letopočet od stvoření světa – epocha: 29. srpna 5493 př. n. l.
- c) byzantský letopočet od stvoření světa – epocha: původně 21. března, pak 1. září 5509 př.n.l.
- d) židovský letopočet od stvoření světa – epocha: 7. října 3761 př. n. l.

Křesťanský letopočet

V západním křesťanství se obecně ujalo počítání podle křesťanského letopočtu. Jeho tvůrcem byl římský opat Dionysius Exiguus, který se r. 525 rozhodl nahradit počítání podle Diokleciánovy éry počítáním od narození Krista (anni Domini nostri Iesu Christi, anni ab incarnatione Domini, anni Dominice incarnationis, anni Christi, anni Domini, anni a nativitate Domini, anni Verbi incarnati, anni orbis redempti, anni gratiae, anni salutis, anni Virginei partus *pozn.: tyto latinské výrazy nemusíte znát aktivně, ale když se na některý z nich zeptám, měli byste si uvědomit, že jde o křesťanský letopočet, tedy o datování podle inkarnačního roku*).

Rok býval zpočátku označován římským číslem, pak arabským, od 14. stol. bývá století vynecháváno a nahrazováno výrazem etc.

Zvláštní označování užívané už ve středověku, ale hojně rozšířené zejména od 17. století především v epigrafickém materiálu je označování roku chronogramy. Chronogramy – latinské texty nebo hesla, v nichž součet hodnoty písmen, která se v latině užívají pro označování jednotek, dává číslo roku. Příslušná písmena bývají prodloužena nebo vyplněna barvou. Pokud je nápis veršovaný, pak se nazývá chronostich.

Dionysius Exiguus vycházel při stanovení roku 1 spíše z domněnek než z přesných výpočtů, a tak následovníci brzy zjistili, že rok 1 měl být předsunut o 3-12 let dopředu. Proto se pokoušeli tento letopočet opravit (Marianus Scotus chtěl jít v 11. stol. dokonce k roku 22 př. n. l.), ale Dionysiův počet byl už tak rozšířený, že se žádná oprava nerealizovala. K jeho rozšíření přispěla nejvíce autorita Bedy Ctihodného, který křesťanský letopočet užíval ve velikonočních tabulkách i v historiografickém díle *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*. Křesťanský letopočet se nejdříve uplatnil v analistických pracích, kde byl obecně rozšířen v 8. století. Dlouho však trvalo, než pronikl do listin. První listina, která ho užívala, pochází z anglosaského prostředí a byla vydána 6. listopadu 676. V říšské kanceláři se rozšířil v 80. letech 9. století za Ludvíka III. a Karla III. V papežských privilegiích se objevuje poprvé za Lva VIII. r. 963. V 16. století ho užívali i turečtí sultáni (ovšem vedle hlavního datování podle hidžry).

Od 18. století se ve vědecké literatuře obecně užívá i počítání před Kristovým narozením – ante Christi natum.

Začátky roku

Ve středověku nezačínal rok stejným dnem, v různých dobách se užívalo různé datum.

Nejrozšířenější užití mělo 6 začátků: 1. leden, 1. březen, 25. březen, Velikonoce, 1. září, 25. prosinec. Někdy se ve stejné zemi užívalo vedle sebe několik různých začátků roku. Potom je úkolem diplomatiky zjistit, který způsob se v dané kanceláři užíval.

1) 1. leden

Byl přijat současně s juliánským kalendářem. Ve starších dobách připadala na tento den oktáva narození Páně (Octava Nativitatis Domini), později, aby církev čelila pohanským oslavám spojeným s tímto svátkem, na tento den položila svátek Obřezání Páně (Circumcisio Domini), o němž máme zmínky už na počátku 7. století. Pro svůj pohanský původ však nebyl příliš oblíben. V císařské kanceláři se objevuje za Viléma Holandského, Rudolfa Habsburského a Karla IV. Česká královská kancelář se jím řídí za Přemysla Otakara II. a

Václava II. Od 2. pol. 14. stol. bývá častěji, např. od r. 1366 se užívá v kanceláři pražských arcibiskupů. V narativních pramenech ho užíval Kosmas. V Čechách nabýval větší obliby v XV. stol. Teprve však v 16. stol. díky narůstajícímu vlivu římského práva a působením tištěných kalendářů se ujímal ve větším rozsahu a v 2. polovině 16. stol. byl až na několik výjimek rozšířen všeobecně. V papežské kanceláři se tento způsob objevuje nejprve za Řehoře XV. (r. 1621 užit v breve), za Innocence XII. (1691) byl zaveden i pro buly, ale neujal se úplně. Nejpozději byl zaveden v benátské republice (od r. 1797).

2) 1. březen

V církevních kruzích byl v 5. století oblíben začátek roku 1. března. (1. března začínal starý římský kalendář, ale křesťanský způsob s tím nijak nesouvisel.) Mimo církevní kruhy se užíval zvláště u Franků a Langobardů. Především však byl úředním začátkem roku v republice benátské – proto byl nazýván mos Venetus –, kde se ho užívalo až do jejího pádu v roce 1797. Protože benátská vyslanci užívali i v cizině tento způsob ve svých písemnostech, setkáváme se s ním i u nás: byl užíván v depeších benátských vyslanců zasílaných za Rudolfa II. do Prahy. V Rusku byl užíván až do poloviny 13. století, i když se tam léta počítala podle éry byzantské.

3) 25. březen (stilus Annunciacionis)

Velmi rozšířen byl ve středověku začátek roku 25. března, kdy se slavil svátek Zvěstování Panny Marie (Annunciatio sancte Marie). Vznikl patrně v Itálii a k jeho velkému rozšíření přispěl mariánský kult, který pěstovali zejména cisterciáci.

Při počítání podle tohoto začátku roku se rozeznávají 2 způsoby:

a) počet florentský (calculus Florentinus) – rok začíná 25. března po našem začátku roku

b) počet pisánský (calculus Pisanus) – rok začíná 25. března před naším začátkem roku

Mezi oběma způsoby počítání byl tedy rozdíl 1 rok.

Oba způsoby se udržely ve Florencii a Pise po celý středověk, zrušil je až toskánský velkovévoda František I. ediktem z 20. listopadu 1749, když nařídil, že v celém Toskánsku od 1. ledna 1750 se mají léta počítat jednotně podle způsobu, který je obvyklý ve svaté říši římské, tedy od 1. ledna.

Obou způsoby se užívalo nejen ve vlastním Toskánsku, ale i v jiných částech Itálie, přičemž florentský byl mnohem rozšířenější. V kanceláři papežské se od 10. do 13. století pravidelně počítalo podle způsobu florentského, jen v letech 1088-1145 se vyskytuje i počet pisánský. Od dob Honoria III. (1216-1227) se jeho užívání omezovalo, až v době avignonské úplně přestalo. Ale za Martina V. (1417-1431) se florentský počet objevil znovu a udržoval se, i když v omezeném rozsahu (např. v bulách o jmenování biskupů). V císařské kanceláři se pisánský počet objevuje od r. 1218. Velkého rozšíření nabyl florentský počet ve Francii za prvních Kapetovců, ve Švýcarsku (Lausanne) a v některých částech Německa. Florentský počet zdomácněl v trevírské diecézi tak, že se nazývá stilus Treverensis a užíval se zde až do 16. století. Od poloviny 12. století byl zaveden také v Anglii, kde se podle něj úředně počítalo až do 1. ledna 1752.

4) Velikonoce

Číslo roku se měnilo na Velký pátek (anni a Paschate, anni a passione) nebo na Bílou sobotu (anni a cereo Paschali), když se světil paškál, velikonoční svíce, na níž byla upevněna destička s četnými časovými údaji příslušného roku, nebo na velikonoční neděli (anni a resurreccione). Začátek roku o velikonočních působí potíže, protože nezačínal pevným datem a navíc v některých letech některé dny nebyly vůbec, v jiných letech se některé dny vyskytly dvakrát. Aby se předešlo nedorozumění, byl u dat, která se vyskytovala v jednom roce dvakrát, připojen dodatek post Pascha nebo ante Pascha. Pokud tento dodatek chyběl, může

být převádění dat pochybné. Přes tuto nevýhodu bylo počítání podle tohoto začátku značně rozšířené. Nejvíce se užívalo od 12. století ve Francii (proto se mu také říká *mos Gallicanus*), kde se udržel až do r. 1563. Velmi oblíben byl i v Burgundsku a užíval se i v Nizozemí. Od počátku 13. století až do 1310 se užíval v diecézi kolínské.

5) 1. září (před naším začátkem roku)

1. září začíná byzantská éra od stvoření světa. V Rusku se užíval od 13. stol. do 1. ledna 1700. 1. září jako začátek roku proniklo do jižní Itálie, na Sicílii a do Neapolska. Ve městě Bari se užíval až do počátku 16. století.

6) 25. prosinec (před naším začátkem roku)

Pro křesťanský letopočet bylo nejhodnější začínat rok svátkem narození Páně – 25. prosince. Tento začátek roku byl ve středověku nejvíce rozšířen.

Anglie – používal se až do dobytí země Normany, ale v některých kronikách až do 13. století. Ve Francii v době Karlovců. V Itálii byl rozšířen v mnoha městech (např. Milán, Janov, Padova), za Štaufů pronikl i do království obou Sicílií. V papežské kanceláři se užíval od dob Jana XIII. do Urbana II. (968-1088) s výjimkou pontifikátu Mikuláše II. (1058-1061), kdy se užíval florentský počet. Od Urbana II. do Lucia II. (1088-1145) se střídal vánoční začátek s počtem florentským a pisánským. Za avignonských papežů užívala vánoční začátek papežská komora a rota, což se udržuje až do počátku 15. století. Od r. 1417 se objevuje znovu počet florentský. Kancelář římskoněmeckých králů a císařů začínala rok vánoce užívat od Karlovců a brzy se tento zvyk rozšířil po celém Německu s výjimkou trevírské církevní provincie. Další výjimkou je kolínská diecéze, kde se přešlo na vánoční začátek roku až roku 1310, ale tento zvyk se až do 16. století udržoval tak důsledně, že se počítání podle něj označovalo jako *mos Coloniensis*.

Česká královská kancelář začínala rok 25. prosince od nejstarších dob až do konce vlády Václava IV. – s výjimkou vlády Přemysla Otakara II. a Václava II. Kancelář pražských biskupů a arcibiskupů užívala tento začátek do r. 1365, a to tak důsledně, že bývá nazýván *stilus Pragensis*. Ale v zapomnění neupadá ani později, ještě na počátku 16. století máme doklady, že se v královské kanceláři vyskytuje začátek roku 25. prosinec.

Indikce

V datovacích formulích středověkých písemností se setkáváme s indikcí (*indictio*). Vznikla v době, kdy ještě nebylo obecným zvykem počítat léta podle pevně ustáleného letopočtu.

Indikce je číslo, jež udává, kolikátý je jistý rok v patnáctiletém cyklu, který se neustále opakuje. Indikce pochází z Egypta, kde se rozvinula v souvislosti s placením daní.

Za počátek, od něž se 15leté cykly počítaly, pokládali komputisté rok 3 před naším letopočtem. Číslo indikce se nestřídalo všude stejně, máme 3 hlavní indikce podle různých začátků a několik méně rozšířených indikcí.

1) Indikce řecká čili byzantská (*indictio Graeca*, *indictio Constantinopolitana*) – začátek 1. září před naším začátkem roku. Tento způsob byl obvyklý na východě, kde se užíval zejména v listinách byzantských císařů a v kronikách. Pronikl i na Sicílii a do jižní Itálie. V papežské kanceláři se užíval od konce 5. století do r. 1087, ve 12. století se užíval vedle indikce římskéa Bedovy. Kancelář Karlovců užíval řeckou indikci v letech 801-823, po 832 ji pak střídá s římskou indikcí. Od r. 1218 se užívala v kanceláři Friedricha II. Ve 14. století se podle této indikce datovalo v provincii hnězdenské (v datech listin je označení *secundum consuetudinem Gneznensis provincie*).

2) Indikce Bedova (*indictio Bedana*, nesprávně nazývaná indikce císařská nebo Konstantinova) začíná 24. září před naším začátkem roku. Pochází od Bedy Ctihodného a

rozšířila se v Anglii a západní Evropě. V říšské kanceláři se užívala od poloviny 9. stol. vedle římské indikce, ve 13. století se prosadila výhradně Bedova. Do papežské kanceláře pronikla za Urbana II. (1088-1099). Často se objevuje v období 1200-1350 v listinách německých biskupů. Zvláštní užívání byl v Janově, kde se indikce také měnila 24. září, ale po našem začátku roku (územně omezeno pouze na Janov).

3) Indikce římská (*indictio Romana*, *indictio pontificia*), indikce novoroční existuje ve dvou podobách: začátek má buď 25. prosince nebo 1. ledna. V západním světě je nejrozšířenější.

Příklady méně rozšířených indikcí

Indikce sienská (*indictio Senensis*): číslo se mění 8. září před naším začátkem roku. Doklady máme jen ze Sieny, nenabyla hojnějšího rozšíření.

Indikce kolínská (*indictio secundum stilum Coloniensem*) – zvláštní způsob počítání v Kolíně ve 14. století, číslo se mění 1. října před naším začátkem roku.

Užívání indikce v našich zemích

V kanceláři Přemysla Otakara I. a Václava I. – indikce římská s vánočním začátkem.

Za Přemysla Otakara II. – zpočátku římská, od 1271 řecká.

Za Václava II. se v kanceláři užívala indikce Bedova.

Za Jana Lucemburského, Karla IV. a Václava IV. – římská indikce s vánočním začátkem.

V biskupské kanceláři se užívala indikce římská, občas nahrazená indikcí Bedovou.